

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK EĞİLİMLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME: ERZURUM ÖRNEĞİ^(*)

Ayşegül SİLİ (**)

Özet

Bu çalışmanın amacı; Erzurum şehir merkezindeki orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının sosyolojik nedenlerini saptamaktır. Saldırganlığın ailenin eğitim düzeyi, gelir seviyesi, mesleği gibi sosyo-ekonomik özellikleriyle ilişkisi araştırılmaktadır. Bulgular; öğrencilerin saldırganlık eğilimleri ile öğrencilerin cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, izlemeyi tercih ettikleri film türleri, izledikleri TV programları, hayattan memnuniyet düzeyleri ve boş zamanlarında kitap okumayı, kültür sanat faaliyetlerine katılmayı, spor yapmayı, internette vakit geçirmeyi tercih edip etmedikleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık eğilimi, şiddet, sosyo-ekonomik faktörler, okul.

The Sociological Analysis of the Secondary Education Students' Aggressive Behaviors

Abstract

The aim of this study is to determine the sociological reasons for the secondary education students' aggressive behaviors in Erzurum city center. The relationship between aggression and such socio-economic features as the education level, income level, profession of the parents are researched Findings show that there are significant differences between the students' aggression tendencies and their genders, grades, sorts of movies they prefer to watch, TV programs they watch, levels of life satisfaction, whether they prefer to read books in their spare times, to join cultural and social activities, to do sports activities and to use the internet.

Keywords: Aggression tendencies, violence, socio-economic factors, school.

^(*) Bu makale 05.07.2010 tarihinde Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora tezi olarak sunulan çalışmadan üretilmiştir.

^(**) Dr.
(e-posta: siliaysegul@gmail.com)

Giriş

Şiddet ya da şiddet davranışını güdüleyen bir dürtü olarak saldırganlık; son yıllarda bütün kesimleriyle toplumumuzun zihnini meşgul eden, bir o kadar da geleceğe dair kaygı uyandıran bir olgu haline gelmiştir. Şiddet olayları gerek toplumsal kitleler, gerekse aile ve yakın çevre ilişkilerinde gittikçe artan bir derinlikte hissedilmekte, özellikle genç kuşağın saldırgan davranışlara yatkınlığı, toplumumuzu her geçen gün artan bir endişeye sevk etmektedir. Temelde şiddet kavramının ne olduğu ve niteliğine ilişkin kavramsal tahliller, felsefe, antropoloji ve psikoloji çalışmaları içerisinde; nasıl önlenebileceğine ilişkin tasarımlar ise, çeşitli saha araştırmaları yoluyla yine psikoloji, sosyoloji ve eğitim bilimleri dâhilinde yürütülmekte, son kertede eğitim politikalarına yansıtılmaktadır. Şiddet davranışının nasıl tanımlanması gerektiği üzerindeki tartışmalar bir tarafa, sosyal bilimcileri esas düşündüren, saldırgan davranışın ortaya çıkmasına sebep olan faktörler olmuştur. Saldırganlık dürtüsü, hangi ortamlarda daha etkin, hangilerinde pasiftir? Çevresel şartlar düzenlendiğinde şiddet olaylarının önüne geçmek mümkün olabilir mi? Saldırgan davranışlar bireyin bilinç düzeyinin artırılması yoluyla azaltılabilir mi? Bu ve benzeri sorular üzerinde düşünmek, genel kuramsal açıklamaların zenginliğinden beslenip, öte yandan içinde yaşadığımız toplumsal yapı içerisinde, şiddeti doğuran kendine has koşulları belirlemekle daha sağlam bir zemine oturtulabilecektir.

Fiziksel şiddetin, diğer bütün şiddet türleriyle beraber, kitlesel bir eyleme dönüşmeye en müsait olduğu yerlerden birisi de, elbette ki okuldur. Gençlerin eğitim-öğretim ihtiyaçlarıyla beraber, toplumun sosyalleşme fonksiyonunu da yerine getiren bir kurum olarak okul, bireyde sosyal öğrenme vasıtasıyla davranış oluşturma ya da geliştirme gücüne sahiptir. Özellikle ergenlik döneminin karmaşık etkilerine maruz kalan ortaöğretim öğrencisi, çoğu zaman kendisini arkadaş faktörünün etkisinde, bilinçsiz davranışlar sergilerken bulabilmektedir. Bu yönüyle arkadaş grubu içerisindeki ergen, artık kitle psikolojisiyle davranış sergileyebilmektedir. Le Bon ve Freud'un ifade ettikleri üzere, kitle psikolojisi 'bilinç ve rasyonaliteden yoksun, akli etkilerin yardımından mahrum' niteliktedir. Okullarda birebir tanık olduğumuz kalabalık öğrenci kavgaları sonrasında, öğrencilerin durumu açıklamak için kullanmış oldukları ifadeler de bu yöndedir. Birçoğu kavgaya sırf arkadaşları katıldığı için, sebebini dahi bilmeden karışmaktadırlar. Bu durum sosyalleşme sürecinde, şiddet olayları içerisinde dahi akran grubunun etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu anlamda ekonomik, kültürel faktörlerin etkisiyle toplumsal yapıdan okula taşınan şiddet, diğer yönüyle okulda yeniden üretilen şiddet çevresel şartlardan bağımsız düşünülmemelidir.

Şiddet gibi karmaşık bir olgu üzerinde konuşurken, konunun çok boyutluluk vasfı bir yana, farklı koşullardaki dışavurum biçimleri üzerine de birkaç şey söylemek yerinde olacaktır. Saldırganlık eğiliminin, ortamın özelliklerine göre, kendisini fiziksel, sözel, cinsel, duygusal tepkiler gibi çeşitli dışavurumlarla, belirli şiddet davranışları biçiminde ortaya koyduğu bir gerçektir. Hatta saldırganlık dürtüsü, toplumsal bir tepkiye maruz kalmamak için kimi zaman örtük bir şekilde mizah, espri ya da dolaylı anlatılara bürünmek suretiyle de karşımıza çıkabilir. Toplumlar modernleşme süreçleri içerisinde ilerledikçe, üyelerinin

saldırganlık eğilimlerinin yok olmadığı, aksine, zihinsel yetilerin gelişmesi ile birlikte, biçim değiştirerek nispeten ‘ince’ bir form kazanmaya başladığı yapılan çeşitli araştırmaların da konusunu oluşturmaktadır. Modern insan, saldırganlık eğilimini fiziksel şiddet uygulamaktan ziyade, sözel, gittikçe duygusal şiddet davranışlarını tercih ederek ortaya koymaktadır. Bu durum şiddet tanımının da zaman içerisinde genişleyip, derinleşmesinin esas sebeplerindendir. Günümüzde yalnızca fiziksel ya da sözel davranış kalıpları şiddeti tanımlamada yetersiz kalmakta, gelinen noktada ‘bireyin kendisini ifade etmesine engel olan her şey’ şiddet davranışı tanımına dâhil edilebilmektedir. Günümüzde siyasal iktidarın, ya da aile içerisinde otorite sahibi olanın, bireye ekonomik baskı ve kısıtlamalar getirmesi ekonomik şiddet kavramı adı altında düşünülmekte, hatta aile hukuku açısından baktığımızda bir boşanma nedeni bile sayılmaktadır. Yine bireyin, haber manipülasyonları ile yanlış yönlendirilmeye çalışılması enformatik şiddet kavramı ile ifade edilmektedir. Birey, sosyal hayat içerisinde farklı şiddet biçimleri ile karşı karşıya kalmakta, bir o kadar da şiddetin öznesi olmaya yakın durmaktadır. Şiddet olgusu, bireyi hem içsel, hem de dışsal olarak çepeçevre saran ve gittikçe büyüyen bir gerçeklik halini almaktadır.

Her toplumsal olgu, belli bir sosyal ortamda ortaya çıkar ve o şartların bir ürünü olarak kendisine dış dünyada bir varlık alanı edinir. İnsanlardaki saldırganlık eğiliminin-patolojik vakalar bir tarafa- içinde bulunulan toplum ve o toplumun spesifik koşullarından etkilenerek şiddeti doğurduğu bir gerçektir. Daha da ötesinde, kimi zaman bütünüyle bir toplumun kültürü, şiddet üreten bir yapı arz edebilir. Erzurum, bir büyükşehir belediyesi statüsünde olmasına karşın, sosyolojik anlamda, şehirleşme açısından farklı özelliklere sahip tarihi bir kenttir. Türkiye genelinde en fazla göç veren şehirlerden birisi olmakla birlikte, kent merkezinin nüfusu devamlı artış göstermektedir. Bu durum, şehirde iç göç yaşandığı ve kırsal kesimden şehir merkezine devamlı bir nüfus akışı gerçekleştiğini göstermektedir. Kent merkezine kırsaldan gelen kesim, kırsaldaki yaşam tarzı ve alışkanlıklarını sürdürmekte, kent kültürünün yerleşmesi açısından, bir uyum çabası içerisine girmemektedir. Bununla beraber, sanayileşmenin sınırlı bir seviyede gerçekleştiği şehirde, halkın çeşitli kesimleri arasında, gelir dağılımında uçurum oluşturabilecek ciddi farklılıklar gözlenmemektedir. Bu noktada, zihnimizi meşgul eden soru şudur: ‘Ne olmuştur da, 70’li yıllardan bu tarafa Türkiye genelinde okullardaki şiddet olaylarında bir artış olmuştur? Ve özelde Erzurum, okulda şiddet olayları bakımından Türkiye’de neden üst sıralarda yer almaktadır? İşte bu çalışmanın motivasyonu yaşadığımız kentte ve görev yaptığımız okullarda sürekli karşımıza bir toplumsal bir sorun olarak çıkan, öğrenciler arası şiddet olayları olmuştur. Bireysel olarak suça yatkın olduklarına dair bir özellik sergilemeyen bu gençleri, çoğu zaman toplu halde karıştıkları kavgalara iten faktörler neler olabilir?

İşte böylesi bir düşünsel ve toplumsal perspektifte, şehirde şiddet olaylarının en fazla yaşandığı ve farklı sosyo-ekonomik çevreleri temsil ettiği düşünülen okullarda bir alan araştırması gerçekleştirme düşüncesi, bu sorular ve gereksinimlerden doğdu. Toplumsal sorunların en iyi algılanma zemininin, gerekli kavramsal ve metodolojik donanımla beraber, yine toplumun kendisi olduğuna ve her toplumun kendi özel şartlarına sahip olarak tek ve biricik olduğuna duyduğumuz inanç, bizleri somut veriler üzerinden değerlendir-

me yapmaya yöneltti. Sosyolojik araştırmaların toplum sorunlarına çözüm üretebilme ve yol gösterme nitelikleri göz önünde bulundurularak, şiddet ve saldırganlık üzerine sınırlı bir kesit üzerinden birkaç açıklayıcı değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Ayrıca, sonraki araştırmalar için de ipuçları sağlaması yönüyle de fayda sağlaması arzu edilmektedir.

Okulda Şiddet/Saldırganlık ve Geçmiş Araştırmalar:

Saldırganlık ve şiddet kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmakla beraber, saldırganlık davranışı insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli bir içgüdü olarak görülmekte, şiddet ise aşırı bir duygu durumu olarak, saldırganlık dürtüsünün geniş ifade biçimleri içerisinde dâhil edilmektedir. Bu çalışmada da, saldırganlık ve şiddet kavramları, ayırt edici unsurlar göz önünde bulundurulmakla beraber, ortak yönleri üzerinden değerlendirilerek, zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Bu iki kavram genellikle, başka bir insana ya da bazen kendisine zarar vermeye, acı çektirmeye yönelik davranışlar ve bunun için güç kullanmak, baskı uygulamak, korkutmak, yoksun bırakmak gibi yolları kullanmak şeklinde ortak bir anlam zemininde değerlendirilmiştir.

Saldırganlık (agresion), öfke, düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine zarar vermeyi, onu durdurmayı, ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen, fiziksel, sözel ya da sembolik her türlü davranıştır. Sağlıklı bir yoldan kendini ortaya koyma biçiminde, yerinde ve öz koruyucu olabileceği gibi, genelleşerek kurumlar, fiziksel çevre ya da depresyonda olduğu gibi kişinin kendisi de olabilir (Budak, 2000; 653). Saldırganlık, canlıların temel içgüdülerinden, dürtülerinden biridir. Belirli ölçüler içerisinde saldırganlık, yaşamı sürdürmek için gerekli olan davranışların kaynağı ve itici gücüdür (Köknel, 2000; 20).

Günlük yaşantıda engellerin aşılması, sorunların çözülmesi için gerekli olan saldırgan davranışlarla, özellikle atak (cüretkâr) girişimlerle şiddet arasındaki ilişki ve sınır sürekli tartışma konusu olmuştur. Şiddet (violence) sözcüğü ise genel anlamda, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı nitelendirir. Özel olarak saldırgan davranışları; kaba kuvveti; beden gücünün kötüye kullanılmasını; yakan, yıkan, yok eden eylemleri; taşlı, sopalı, silahlı saldırıları; bireye ve topluma zarar veren etkinlikleri belirler. Bu bağlamda ve çalışmanın temel kuramsal yaklaşımı içerisinde şiddet; kızgınlık, öfke, kin, düşmanlık gibi duygu durumlarının etkinlik kazandığı saldırganlık biçimi olarak tanımlanmaktadır (Köknel, 2000; 20). Şiddet olgusu kesinlikle içinde anlam kazandığı sosyal kodlarla ve yine içinde somutlaştığı kişisel hassasiyetlerle ilişkilidir (Debarbieux, 2006; 149). Ancak epistemolojik ve metodolojik açıdan şiddetin geniş bir tanımının yapılması gereklidir. Debarbieux' ye göre esasen önemli olan şey, okulda şiddeti yaratan mekanizmalardır. Bütün farklı bakış açılarının ötesinde yinelenen küçük şiddet olayları, okul ortamının bozulması ve bu olguların mağdurlar, saldırganlar ve sosyal bünye üzerindeki etkileridir. Okulda şiddet bağlamında özellikle birikme, yıpranma ve sıkıntı, üzerinde durulması gereken olgulardır.

Araştırmamızın kuramsal temeli, biyolojik ve psikolojik faktörler konu dışı bırakıldığı için, çevresel etmenlerin önemini vurgulayan kuramlara, özellikle sosyal öğrenme ve

etiketleme kuramına dayanmaktadır. Öğrencilerin sosyalleşme sürecinde birebir ilişkide olduğu toplumun özellikleri, kanımızca saldırgan davranışların da kaynağı konusunda bizlere önemli ipuçları sağlayacaktır. Bu noktada Lean J. Soul, çocukların yetiştirilmesinde ebeveynin gösterdiği zaafın ve çocukta iyi korunamadığı fikrinin, güçlü ve saldırgan olma eğilimi uyandırdığı tezini savunmakta, çevreye karşı iyi niyetli olmanın öğretilememesi halinde bunun giderek çocukta kızgınlık ve öfke duygumuna sebep olduğu iddiasında bulunmaktadır. Toplumumuzda bilhassa çocukların ebeveynler tarafından saldırganlık ve şiddete itildiği görülebilir. Saldırganlığı benimsemiş toplumlarda çevreden gelen küçük bir uyarı şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Çocuğun, gencin içinde yer aldığı alt kültürde şiddetin değer kazanması, yüceltilmesi, insanlar arasında kin, kıskançlık, düşmanlık duygularının körüklenmesi de şiddeti artırır (Kocabaşoğlu vd., 2000; 29).

Günümüzde şiddet konusunda çeşitli ülkelerde ciddi çalışmalar yapılmakta, şiddet olayları ve özellikle okulda şiddet olayları kayıt altına alınmaktadır. Dünya ve bölgelerin istatistiklerine göre şiddet sonucu etkilenen dezavantajlı gruplar arasında gençler yer almaktadır. Gençlerin neden olduğu şiddet toplumda en çok göz önünde olan şiddet biçimlerinden birisidir. Halk sağlığı çalışmaları göstermektedir ki, gençlerde şiddet devam eden ve boyutları giderek artan bir sorundur. Dünyanın her tarafında gazeteler ve televizyonlardaki haber bültenleri hergün okullar ve sokaklardaki çeteler ve gençler tarafından gerçekleştirilen şiddet olaylarıyla doludur. Birçok gelişmekte olan ülkede şiddet sonucu olan ölümler gençlerin temel ölüm ve sakatlık nedenlerinin başında gelmektedir. Gençler şiddetin uygulayıcıları ve kurbanlarıdır. Gençlik şiddeti sadece şiddete maruz kalanları değil, aileleri, arkadaşları ve toplumu etkilemektedir. Ancak şiddetin tek sonucunun ölüm olmadığı unutulmamalıdır. Şiddet ölümden çok daha sık olarak yaralanmayla sonuçlanmaktadır. Şiddet, hastalık, ölüm ve sakatlık dışında yaşam kalitesini de olumsuz olarak etkilemektedir (DSÖ, 2002). Konu üzerinde yurtdışında yapılan birçok çalışma yanında, ülkemizde de özellikle 2000’li yıllardan sonra okulda şiddet konusunda gerçekleştirilen akademik çalışmaların sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Bu çalışmalardan bazıının sonuçları ilgi çekicidir.

Hüsman (2007), İstanbul ilinin altı farklı lisesinde öğrenim gören 1499 lise ikinci sınıf öğrencileri üzerinde, saldırganlık, benlik saygısı ve aile içi istismar durumu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin benlik saygısı envanterinden aldıkları puan yükseldikçe, saldırganlık ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanlar düşmektedir. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri’nden alınan puanlar ile Aile İçi Çocuk İstismarı Ölçeğinin alt boyutlarından; fiziksel istismar, suça yönelme ve cinsel istismar, ihmalkârlık ve duygusal tehdit, eğitim istismarı arasında negatif ve anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Karakaya (2008), İstanbul ili, Avrupa yakasındaki endüstri meslek liselerinde bir araştırma yapmış, araştırmanın örneklemini Endüstri Meslek Lisesinden 238’i erkek 103’ü kız toplam 341 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada öğrencilerin verdikleri cevaplar ile şiddet ölçeğinin farklı maddelerinin karşılaştırılması sonucunda; internet kullanımı, aile gelirinin düşük oluşu, sigara, içki ve madde kullanımı, okulda şiddet görmesi, okul türü,

yaş ve cinsiyetin; şiddete yönelimde etkin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca aile içi şiddetle öğrencinin kendi uyguladığı şiddet ve okulda maruz kaldığı şiddet arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna da varılmıştır.

Kula (2008), İstanbul Anadolu yakasında Kadıköy, Beykoz ve Ümraniye ilçelerinde bulunan Endüstri Meslek Liselerinde öğrenim gören 316 erkek ve 22 kız öğrenci üzerinde umutsuzluk düzeyi ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçları yorumlandığında örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin umutsuzluk düzeyleri arttıkça saldırganlık durumlarının da artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Öztürk (2008), 2007–2008 eğitim öğretim yılında Malatya merkez ilçede bulunan farklı türdeki liselerden ortaöğretim 9. sınıf öğrencileri içerisinde 537’si kız, 693’ü erkek olmak üzere toplam 1230 öğrenci üzerinde saldırganlık davranışları üzerinde bazı değişkenlerin etkisini araştırmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, okul türü, okul başarısı, anne-baba eğitim düzeyi, gelir düzeyi, anne-baba tutumu, yaş, arkadaşlık ilişkilerinden memnun olup-olmama, öğretmenleriyle ilişkilerinden memnun olup-olmama, aile yapısı ve devamsızlık durumuna göre farklılaştığıdır.

Norşenli (2009), 2007–2008 eğitim-öğretim yılında Ankara ili merkez ilçelerinde mevcut bulunan 29 ortaöğretim okulunda görev yapmakta olan 447 öğretmen, 91 okul yöneticisi üzerinde yaptığı araştırmada, öğrenciler arasında yaşanan şiddetin türü, yaşanma sıklığı ve nedenlerine ilişkin algıları değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda; ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan öğretmen ve okul yöneticilerinin, en çok karşılaştıkları duygusal içerikli şiddet davranışının bakışlarla rahatsız etme, en çok karşılaştıkları fiziksel içerikli şiddet davranışının el şakası yaparak rahatsız etme ve itme, sıkıştırma, en çok karşılaştıkları cinsel içerikli şiddet davranışının cinselliği çağrıştıran fiziksel hareketler yapma, en çok karşılaştıkları sözel içerikli şiddet davranışının küfür etme olduğu görülmüştür.

Yöntem

Sosyolojik araştırma yapmanın amacı, insanın sosyal davranışı konusunda derin bir anlayış elde etmektir. Fakat sosyoloji sadece kişilerin davranışlarını ve tavırlarını konu edinmez. Sosyologlar aynı zamanda gruplarda ve sadece bir bütün olarak toplumlara ne olduğunu açıklamaya çalışırlar (Cole, 1999; 34). Araştırma düzenekleri açısından sosyolojik araştırmaya baktığımızda, niteliksel/kalitatif ve niceliksel/kantitatif düzenekler olmak üzere, temelde iki tip araştırma düzeneğinden söz edebiliriz. Birkök (1998); niteliksel araştırma düzeneklerinin nispeten soyut kaynaklı (geştalt-oriented) oluşuna vurgu yaparken, nicel araştırmanın rakam kökenli oluşuna dikkat çekmektedir. Niteliksel araştırma düzeneği; araştırmacının baştanbaca tanıma ve topyekûn anlamasına yardımcı olacak şekilde düzenlenirken, niceliksel araştırma düzenekleri genellikle istatistik analizlerle değerlendirilecek olan çok miktarda sayıların toplanması temeline dayanmaktadır. Araştırmamız bu yönüyle geniş bir örneklem kitlesinin genel niteliklerine odaklanma amacı güttüğünden, sayısal bir araştırma düzeneği çerçevesinde hazırlanmıştır. Uygu-

lamalı araştırma (polity oriented) örnekleri olarak nicel araştırmalar iki gruba ayrılırlar: Kesitsel araştırma ve uzun dönemli araştırma. Yani zamanda tek bir nokta ve birden çok zaman noktası. Sosyolojik araştırmaların çoğu, toplumsal dünyaya bir enstantane yaklaşımı belirler (Neuman, 2006; 56). Kesitsel araştırmacı tanımlayıcı ya da açıklayıcı olabilir. Sosyolojik bakış açısından mutlak gerçek ve ona bağlı değişmez sebepler zinciri yoktur; bunun yerine toplum gerçeği ve onun izafi mantığı ve kanunları vardır. Toplumdaki gerçekler derlenerek bağlı oldukları kanunlar bulunur. Bu yönüyle araştırmamızın amacı öğrencilerin sosyo-ekonomik özellikleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki eşzamanlı ilişkinin, standart saldırganlık ölçeği ve bazı demografik sorular içeren anket formunun uygulanmasıyla tespit edilmeye çalışılmasıdır.

Araştırmanın evreni 2008 yılı Mart ayında Erzurum il merkezinde ortaöğretime devam eden öğrencilerdir. Bu öğrencilerden küme örnekleme yoluyla farklı sosyo-ekonomik çevrelerden 5 düz lise seçilmiş, rastgele seçilen 100'er öğrenciye uygulanan anketlerin sonuçları üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu, üç bölümden oluşmaktadır; ilk bölümde öğrenci hakkında demografik bilgiler içeren sorular, ikinci bölümde saldırganlık ölçeği, son bölümde ise öğrencilerin boş zamanlarını nasıl geçirdiklerine ilişkin sorular bulunmaktadır.

Sonuçlar

Araştırmamızda öğrencilerin saldırganlık eğilimleri aralarında anlamlı farklılık bulunan değişkenler cinsiyet, sınıf düzeyi, izlemeyi tercih ettikleri film türü ve TV programları, hayattan memnuniyet düzeyleri, boş zamanlarında kitap okumayı, kültür sanat faaliyetlerine katılmayı, spor yapmayı ve internette vakit geçirmeyi tercih etmeleri şeklindedir. Diğer sosyo-ekonomik değişkenlerle (göç, şehirleşme, ekonomik durum, ebeveynin eğitim düzeyi vs.) saldırganlık eğilimi arasında kayda değer bir ilişki tespit edilememiştir.

Buna göre;

1. Örneklem çerçevesinde kızların erkeklerden daha az saldırgan olduğu görülmüştür.
2. Tercih edilen film türüne göre saldırganlık düzeyinin, şiddet filmleri (rank: 151,61) izleyenlerde en yüksek seviyede olduğu görülmektedir ve en düşük saldırganlık düzeyi bilim-kurgu (rank: 259,48) filmleri gelmektedir.
3. İzlemeyi tercih ettiği TV programı türüne göre en düşük saldırganlık eğilimine haber programı izleyenlerin (rank: 247,1) ve en yüksek saldırganlık eğilimine ise film-dizi programları izleyenlerin (rank: 147,56) sahip olduğu görülmektedir.
4. Hayattan memnuniyet düzeyine göre en düşük saldırganlık eğilimine hayattan her zaman memnun olanların (rank: 247,1) ve en yüksek saldırganlığa ise hayatlarından hiçbir zaman memnun olmayanların (rank: 147,56) sahip olduğu görülmektedir.
5. Boş zamanlarda spor yapmanın araştırmamıza katılanlarca sıklıkla yapıldığı ifade edildiği (ortalama: 3,23) ve en düşük saldırganlık eğilimine ara sıra spor yapanla-

rın (rank: 243,1) ve en yüksek saldırganlık eğilimine ise her zaman spor yapanların (rank: 186,08) görülmektedir.

6. Boş zamanlarında kültür ve sanat faaliyetleri ile uğraşmanın araştırmamıza katılanlarca genellikle ara sıra yapıldığı ifade edilmiştir (ortalama: 3,40). Boş zamanlarda kültür ve sanat faaliyetleri ile uğraşmaya göre, en düşük saldırganlık eğilimine sıklıkla faaliyetlerle uğraşanların (rank: 264,19) ve en yüksek saldırganlık eğilimine ise faaliyetleri hiç yapmayanların (rank: 177,53) sahip bulunduğu görülmektedir.
7. Yine boş zamanlarında internette dolaşmanın araştırmamıza katılanlarca çoğunlukla ara sıra yapıldığı ifade edildiği (ortalama: 2,89) ve boş zamanlarda internette dolaşmaya göre en düşük saldırganlık eğilimine nadiren internette dolaşanların (rank: 256,70) ve en yüksek saldırganlık eğilimine ise internette her zaman girenlerin sahip olduğu (rank: 172,59) görülmektedir.
8. Öğrencilerin boş zamanlarında kitap okumanın araştırmamıza katılanlarca sıklıkla yapıldığı ifade edildiği (ortalama: 2,51) ve boş zamanlarda kitap okumaya göre en düşük saldırganlık eğilimine sıklıkla kitap okuyanların (rank: 234,62) ve en yüksek saldırganlık eğilimine ise hiç kitap okumayan öğrencilerin sahip olduğu (rank: 157,25) görülmektedir.

Yorum ve Öneriler

Araştırma sonuçlarını bakımından, bu çalışma kapsamında dikkat çeken en önemli bulgu, öğrencilerin saldırganlık davranışlarını artırıcı niteliğe sahip faktörlerin, yapısal birtakım özellikler değil -cinsiyet dışında- boş zaman etkinlikleri gibi tercihe dayalı faaliyetler olmasıdır. Bu durum, kanımızca, örneklem çerçevesinde okulda şiddet olaylarını önlemek amacıyla yapılabilecek çalışmaların işini kolaylaştırıcı bir durum sergilemesi bakımından oldukça umut vericidir. Saldırganlık davranışları öğrencinin sahip olduğu ekonomik gelir seviyesi, göç, ailevi tutumlar gibi etmenlerin bir sonucu olarak karşımıza çıktığında, alınabilecek tedbirlerin etki gücü sınırlı bir düzeyde kalmakta, yapısal sorunlara çözüm bulmak, ancak köklü değişimlerle mümkün olabilmektedir. Ancak Erzurum'da, en azından üzerinde çalışılan örneklem dâhilinde, ciddi boyutlar arz eden şiddet davranışlarının, yapısal kökenleri saptanmamıştır. Öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin, genel itibarıyla, okul merkezli çalışmalarla minimum seviyeye indirebilir nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Bu noktada özellikle şehirleşme, göç, ailenin ekonomik seviyesi, eğitim ve hane halkı sayısının saldırganlık üzerinde doğrudan bir etkisinin tespit edilmemiş olması anlamlıdır. Bu durum, söz konusu faktörlerin bireyde şiddet davranışı oluşturma gücünü yanlışlarmaktan ziyade, okulda şiddet olaylarının sıklıkla yaşandığı Erzurum'da, bu faktörlerin bireylerin yaşam biçimi üzerindeki etkisinin kanımızca, sosyal yapı içerisinde, özellikle muhafazakâr eğilimler tarafından eritilmesiyle alakalıdır. Özellikle gençler, şehirleşme sürecinde ciddi anlamda sorunlar yaşamayan -hızlı nüfus artışı, hırsızlık, kapkaç, gece-kondulaşma gibi- bir kent olan Erzurum'da, uyum problemleriyle yüzleşmedikleri için, okulda şiddet olaylarına temelde bu etkenlerin sebep olmadığı düşünülebilir.

Araştırma sonuçları içerisinde yine, en çarpıcı olanlarından birisi, küreselleşen dünyada, medyanın etkisinin, öğrenci üzerinde ailesinden daha yüksek bir seviyede, güçlü oluşudur. Gitgide, gençlerin tutum ve davranışlarını belirleyen esas etmen aile olmaktan çıkmakta, ailenin fonksiyonunu daha geniş etki gücüne sahip kitle iletişim araçları üstlenmektedir. Televizyonun yanı sıra, internetin gençler üzerindeki etkisi de artık yadsınamayacak bir duruma gelmiştir. Çocukların ve gençlerin televizyon ve internetin zararlı etkilerine karşı korunması kapsamında, alınan tedbirlerin artırılması, ailelerin ve gençlerin bu konuda bilinçlendirilmesi yararlı olacaktır. Fiziksel, sosyal ve psikolojik gelişimlerini henüz tamamlamamış ergenlerin, bütün dünya gibi, küreselleşmenin çeşitli sıkıntılarını yaşayan ülkemizde, her türlü zararlı etkiye doğrudan ve savunmasız bırakılması ilerde daha ciddi sorunların yaşanmasına sebep olabilecektir. Bu çerçevede alınan koruma kararlarının ciddiyetle uygulanması, gençlere hitap edebilecek alternatif eğitici yayınlar hazırlanması alınabilecek önlemlerdir.

Burada, ayrıca eğitiminin saldırganlık üzerinde herhangi bir etkisinin belirlenmemiş olması, bizleri ortaöğretim öğrencilerine uygulanan eğitim programlarının niteliği üzerinde düşündürmelidir. Eğitim seviyesi ve bilinç düzeyi arttıkça, şiddet olaylarının azaldığı önceki çalışmalarda çok kereler vurgulanmış bir gerçektir. Ancak Erzurum örneğinde elde ettiğimiz bulgular bu sonuçları doğrulamamaktadır. Bu bağlamda, ebeveyn eğitiminin saldırganlık üzerinde bariz bir etkisinin kalmadığını düşünmek yerine, verilen eğitimin niteliği konusunda sorgulamalar yapmak, kanımızca daha sağlıklı olacaktır.

Öğrenci saldırganlık eğilimlerini azaltmanın en etkili yolu gençlerin, içerisinde buldukları ergenlik döneminden kaynaklanan enerjilerini, yararlı ve zevk aldıkları alanlara yönlendirmelerini sağlayacak sosyal faaliyetlerin okullarda planlı ve kapsamlı bir şekilde yaygınlaştırılmasıdır. Belli bir seviyede spor yapan, kültür ve sanat faaliyetleriyle uğraşan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin yapmayanlara göre daha düşük çıkması bunun bir kanıtıdır. Ancak okullarımız ve eğitim programlarımız öğrencilerin boş zamanlarını en etkin seviyede geçirmelerini sağlayıcı alt yapıya henüz yeterince sahip değildir. Okul müfredat programlarını bu hususu dikkate alarak hazırlanması ve okulda sosyal faaliyetler için bütçe ayrılması, bu anlamda faydalı olacaktır. Ayrıca bu tür etkinlikler öğrencilerin hayattan memnuniyet düzeylerinin artması noktasında da etkili olacaktır.

Öğrencilerin saldırganlık puanları en yüksek olanları, en az kitap okuyanlarıdır. Kitap okumak bireyde düşünme ve empati yeteneğini geliştirdiği için kitaptan uzak kalan öğrenciler nispeten kontrolsüz tavırlar içerisine girmektedirler. Bu sebepten okullarda, kitap okuma alışkanlığının kazandırılması için, el birliğiyle etkili çalışmalar yapılmalıdır.

Araştırma sonuçları, ayrıca, hayattan memnuniyet düzeyi düşük olan gençlerin, en yüksek saldırganlık eğilimine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum genel olarak ülkemizde yaşanan şiddet olaylarının önemli bir gerekçesini ifade etmesi bakımından kayda değerdir. Henüz hayatlarının baharında olan gençlerimizin, neden hayatlarından memnun olmadıkları, büyük ölçüde geleceğe dair umutsuzluklarıyla ilgili bir durumdur. Bu konuya özellikle eğilmek, çokluğuyla övündüğümüz genç nüfusun sorunları üzerin-

de, özellikle felsefe, psikoloji, sosyoloji, eğitim bilimleri, ekonomi gibi alanlarda, farklı uzmanlıkları da işin içine katarak çalışmalar yapmak ve bu doğrultuda politikalar geliştirmek, ülkemizin geleceği açısından faydalı olacaktır.

Şiddet ya da saldırganlık üzerine yapılan araştırmaların en büyük sıkıntısı, disiplinler arası gerçekleştirilen çalışmaların sayısının azlığıdır. Günümüze gelene değin, özellikle son 30 yıl içerisinde, bu konuya ilişkin birçok çalışma yapılmış olmasına karşın, bu çalışmalar ait olduğu disiplinin perspektifiyle sınırlı kalmışlardır. Oysa şiddet gibi çok boyutlu bir olgu, tek bir açıdan açıklanamayacak kadar derin ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sebeple, şimdiki kadar yapılan çalışmaların çokluğu ölçüsünde, şiddet olaylarında genel bir azalmanın görülmediği bir gerçektir. Farklı disiplinlerde uzmanlaşmış bireyler tarafından, şiddet olgusuna dair ortak ve çok boyutlu çalışmalar yapılması, konunun farklı açılardan nasıl değerlendirilebileceğine dair geniş bir bakış açısı sağlayacaktır.

Öğrenci saldırganlığının temel nedenlerinden birisinin de, içinde buldukları yaş dönemi ile ilgili olarak özenti içeren duygular ve model alma olduğu açıktır. Öğrencilerde böylesi duygular uyandıran TV programları ve filmler özellikle kontrol altına alınmalı, gençler bu zararlı etkiyle bilinçsizce yüz yüze bırakılmamalıdır. Öğrencilerin şiddet göstermelerine sebep olacak düzeyde özenti ve kompleks içinde olmalarına sebep olabilecek, her türlü medyatik ve görsel faktörler kontrol edilmeli, bilim insanları tarafından kamu zararına olduğu tespit edilen yazılı ve görsel yayınlar mutlaka uyarılmalıdır. Buna sebep olan yayınların kazanç elde etmek, reyting sağlamak amacıyla hareket etmesinin önüne geçilmelidir. Bununla birlikte, öğrencilerin kimlik ve kişiliklerinin olgunlaşması için özel dersler ve programlar yapılandırılmalıdır.

İçinde bulunduğumuz bilişim çağında, gençlerimizin cep telefonları ve internet yoluyla sürekli olarak maruz kaldığı olumsuz yönlendirmeler karşısında, bilinçsiz ve savunmasız bırakılmamaları için gerekli yasal tedbirler alınmalıdır. Ayrıca okullarda bilişim teknolojileri derslerinde internet konusunda bilinç ve duyarlılık oluşturulmalı, örgün eğitim kapsamında değerler eğitimine daha fazla önem verilmelidir.

Kaynakça

- Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*, New York: Prentice-Hall, Inc.
- Balcıoğlu, İ. (2000). “Değişim, Kitle, Şiddet”. *Biyolojik, Sosyolojik Psikolojik Açıdan Şiddet*. Ed. İ.Balcıoğlu. İstanbul: Yüce Yayınları. 91-96.
- Buluç, B. (2005). “Televizyonlarda Yer Alan Şiddet İçeren Programların Okulda Şiddete Etkisi Ve Şiddet Önleme Amacıyla Okul Yöneticilerinin Alabileceği Önlemler”. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 7, 14, Ankara.
- Cole, S. (1999). *Sosyolojik Düşünme Yöntemi*. (Çev. B. Demirkol). Ankara: Vadi Yayınları.
- Coser, L. A. (1971), *Masters of Sociological Thought*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

- Çotuksöken, B. (2009). “Şiddetin Antropolojik Temeli”. Felsefe Logos Dergisi, Sayı: 37, İstanbul: İdil Matbaacılık, 7-12.
- Debarbieux, E. (2006). Okulda Şiddet. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergil, Doğu (2001).”Şiddetin Kültürel Kökenleri”, Bilim ve Teknik. 399. Şubat. 40-41.
- Eroğlu, S.E.(2009). Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fromm, E. (1984). İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri. I-II. (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, E. (1994). Sevginin ve Şiddetin Kaynağı. 6.Baskı. (Çev. Y. Salman ve N. İçten). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gündüz-Mutluer, F., (2000). Toplumsal Sapma Fonksiyonalist ve Sembolik Etkileşimci Yaklaşımlar. Ankara: Zirve Yayınları.
- Hüsmen, Z.(2007). Lise İkinci Sınıf Öğrencilerinin Şiddet Deneyimlerinin Nitelik ve Nicelik Açısından Tetkiki, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakaya, E. (2008). Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin, Şiddet Eğilimlerinin Çok Yönlü Olarak Değerlendirilmesi [İstanbul İli Avrupa Yakası Örneği], (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keat, R./Urry, J. (1994). Bilim Olarak Sosyal Teori. (Çev. N.Çelebi). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kula, E. (2008). Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Ve Saldırganlık Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtoğlu, E.(2009), Lise Öğrencilerinde Gözlenen Saldırganlık Düzeylerinin Otomatik Düşünceler, Cinsiyet ve sınıf Düzeyi Açısından İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocabaşoğlu, N. vd. (2000) “Sosyo-kültürel Açından Şiddet”. Biyolojik, Sosyolojik Psikolojik Açından Şiddet. Ed. İ.Balcioğlu. İstanbul: Yüce Yayınları. 27-32.
- Köknel, Ö. (2000). Bireysel ve Toplumsal Şiddet. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Leung, A. & Ferris, J.S. (2008). “School Size and Youth Violence”, Journal of Economic Behavior Organisation, (65), 318-333.
- Neuman, L. W., (2007). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nicel Nitel Yaklaşımlar. İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Norşenli, F. (2009). Ortaöğretim Kurumlarında Öğrenciler Arasında Yaşanan Şiddetin Türü, Yaşanma Sıklığı ve Nedenleri (Ankara İli Örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Öğülmüş, S. (1995). Okullarda (Liselerde) Şiddet ve Saldırganlık. (Yayımlanmamış Araştırma Raporu). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Öğülmüş, S. (2006). “Okullarda Şiddet ve Alınabilecek Önlemler”. Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi. 2(7), 16-24.
- Öztürk, N. (2008). Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağlam, Ö. (2009). Ortaöğretim Kurumlarında Yaşanan Şiddet Olgusu; Ankara Sincan Örneğinde Öğrencilerin Eğitim Önceliklerinin Şiddet Eğilimleri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solak A. vd. (2007). Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu. Ankara: Hegem Yayınları.
- Tezcan, M.(2007). “Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul”, Cogito Dergisi, 6-7, İstanbul: YKY. 105-108.
- Tolan, P. (2001). “Youth Violence and Its Prevention in The United States: An Overview of Current Knowledge”, Injury Control and Safety Promotion, 8, 1, 1-12.
- Turak, P. (1999). “Şiddetin İncelenmesine Yönelik Sosyolojik Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Dergisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss.65-90.
- Turner, J., Beeghley, L. ve Powers,C. (2010). Sosyolojik Teorinin Oluşumu. (Çev. Ü. Tatlıcan,). Bursa: Sentez Yayınları.
- Tuzgöl, M. (1998). Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuzgöl, M. (2000). “Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 2 (14), 39-48.
- Yavuz, R. (2000). “Kültür ve Şiddet”, Biyolojik, Sosyolojik Psikolojik Açından Şiddet. Ed. İ.Balcıoğlu. İstanbul: Yüce Yayınları. 103-106.